

Christopher Blix Hammer (1720-1804)

Harald Nissen

Biografi på Høytidsdagen 26. februar 2001

I 1804 mottok Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab det såkalte Hammers legat. Det omfattet en kapital på ca. 20 000 riksdaler, et bibliotek på ca. 2000 bind, foruten håndskrifter og andre samlinger. Hammers legat satte Selskabet i stand til å drive vitenskapelig virksomhet utover i 1800-tallet, da det ellers var trange kår for vitenskap i Norge.

Christopher Blix Hammer var født i Gran sogn på Hadeland 26. august 1720, hvor hans far Anders Christophersen Hammer (1679-1729) var prost og sogneprest. Faren tilhørte egentlig en familie Sand, men kalte seg Hammer etter sin mors slekt. Christopher Hammers mor het Birgitte Blix Coldevin.

Slekten Hammer var en presteslekt på Hadeland, som var innvandret fra Danmark. I Hammers samlinger er en sølvpokal med innskrift som viser at den er forært av kong Christian IV til en av Christopher Hammers forfedre.

Av et utkast til autobiografi av Christopher Hammer fremgår det at han mistet sin far da han var 10 år gammel. Sin første boklige lærdom fikk han av privatlærere, som ikke alle var like hyggelige. I 1738 var han oppe til examen artium (studentexamen) ved Københavns universitet. Året etter tok han examen philosophicum (baccalårgraden) med laud. Etter at han av Hr. Hans Trolle var undervist i hebraisk, arabisk og andre orientalske språk, studerte han teologi. I 5 år var han så hos sogneprest Hannibal Hammer i Gran sogn og ble «øvet i Homiletiken og udi Prædikestolen». Deretter studerte han i 1 år jus, reiste i 1746 tilbake til København og underkastet seg prøver både i København og ved Sorø akademi, hvor han tok juridisk eksamen i 1748. Av de levende europeiske språk la han seg etter tysk, fransk, italiensk og engelsk.

I 1750 ble han antatt av geheimeråd og lensgreve Johan Ludvig von Holstein til grevskapet Ledreborgs oppmåling. Han tegnet et kart over grevskapet. Kartet ble i mindre format i 1753 stukket i kobber av I. Haas. Han

utarbeidet også en plan over slottsanlegget. Men den egentlige opphavs- mann til dette skal være den kjente danske arkitekt Laurids Lauridsen de Thura, som i de årene hadde ansvaret for byggearbeider ved slottet.

Den 18. februar 1752 ble Hammer beskikket til by- og rådstueskriver, samt skifteskriver og auksjonsdirektør i Kristiansand. Men han ble ikke lenge i den stillingen. Nils Krog Collin, senere amtmann i Romsdals amt og etatsråd, har skrevet om dette i sin dagbok. Mai 31. skriver Collin: «Mons. (Gunder) Hammer fortalte mig i dag sine Fatalia, nemlig: ... Da By- og Raadstueskriver Tjenesten i Christiansand Ao. 1752 var ledig, indgav han Memorial derom med Tilbud at erlegge 1000 Rdl. til Det Danske Selskab og lige saa meget til Videnskabernes. Begge disse Selskaber gjorde derpaa Et med Ham og med saadan Eftertryk holdte an derom, at Geh. Raad Holst(ein) i et Brev til Langebek, og Moltke i et andet til Pr. Hvid lode dem vide, at Kongen havde skjenket ham Embedet. Men hvad skjer? Samme Aften, Langebek kom til ham for at gratulere og lade se Holst(ein)'s Brev, var en anden person hos ham, navnlig Christopher Hammer, der uden Tvivl bevarede disse Ord i sit Hjerte og Morgenen derefter anmeldte sig hos Holst(ein), som han særdeles var kjendt udaf, saasom han i to Aar havde opholdt sig paa Ledraborg og paa Cartet anlagt hele Grevskabets Strækning, bedende at maatte befordres til den Tjeneste, hvortil blev svaret, at Hs. Majestæt allerede havde givet G. Hammer den, hvilket han saa meget mindre burde misunde ham, som han derfor skulde erlægge 2000 Rdl. Den anden, der længe havde søgt og intet naaet, greb strax til den Slutning lige- saa at erbyde sine 2000 Rdl., om han kunde faa Tjenesten, hvilket da Holst(ein) fornåm, forebringer H. Siren, at han havde irret i Fornavnene paa de to Hammere, og at Chr. Hammer var den rette, derpaa ogsaa Sagen blev forandret, og han fik Tjenesten. G. Hammer der saaledes saa sig fixeret, fortæller Moltke, hvorledes var tilgaaet, som virkede saa meget, at Chr. Hammer maatte igjen miste Tjenesten, hvilken (han) endelig gik af med». Gunder Hammer ble i 1757 amtmann i Finnmarken og senere forflyttet til Stavanger, hvor han døde i 1772.

Christopher Hammer mistet altså stillingen i Kristiansand. Men han måtte ikke vente lenge på en ny. Samme året, 8. Mai fikk han kongelig bestalling som generalkonduktør for landet og kjøbstæderne i Akershus stift, d.v.s. sjef for landmålingsvesenet i Akershus stift.

I 1719 hadde Danmark og Norge fått en kongelig forordning angående forskjellige reformer innenfor rettspleien. Blant disse var et påbud om landmålingsforretninger i alle eiendomstvister. Det ble imidlertid ikke samtidig

trukket opp noen bestemte retningslinjer for hvordan reformen skulle praktiseres og det førte heller ikke i første omgang til opprettelse av noen fast organisert institusjon som skulle ta seg av denne type landmålingsforretninger. Det skjedde først da Hammer ble utnevnt til generalkonduktør, og det ser ut til å ha vært på Hammers personlige initiativ.

Hammers egen søknad på embedet som generalkonduktør er ikke bevart. Derimot foreligger et brev til Rentekammeret fra før nevnte lensgreve von Holstein, som var oversekretær (statsminister) i det danske kanselli, og det er meget opplysende. Holstein nevner her at Hammer av Kongen var blitt «confereret» et ledig embete, men Hans Majestet hadde siden kommet på andre tanker og gitt det til en annen. Som erstatning søkte Hammer da om å bli generalkonduktør for landet og kjøbstæderne i Akershus stift. Han viste i den anledning til forordningen av 1719 som påbød situasjonskart i åstedsaker og videre til at det i Sverige var beskikket landmålere i hvert distrikt. Han søkte om 200 riksdaler i årlig lønn, eller etter svensk mønster å nyte 2 skilling årlig av hver gårdbruker. Det ville utgjøre omtrent det samme. Kongen hadde allerede «accorderet» ham det ansøkte, og Holstein bad Rentekammeret ordne de nødvendige formaliteter. I dette embedet satt Hammer like til 1801. Han bodde på sin gård Melbostad i Gran, og der døde han ugift 23. juni 1804.

Som landmåler var Hammer en flittig embetsmann. Katalogen over de karter og kartforretninger som er bevart viser at han i løpet av sin funksjonstid har hatt henved 50 fuldmektiger rundt omkring i distriktene. De fleste av dem hadde sine begrensede områder, særlig fogderier. Men noen har også vært virksomme på mange forskjellige kanter, en enkelt i hele 8 fogderier foruten Christiania by. Om en del av disse underkonduktørene får vi vite at de har vært beskikket av forskjellige offentlige institusjoner (Statholderen, Generalforstamtet og stiftet), mens andre har vært konstituert av Hammer selv. Som regel er det offiserer som har vært stasjonert i landdistriktene.

Som embetsmann var han brukt i mange store anbefalte og bevilgete kommisjoner. Han tegnet karter over almenninger og benefisert gods uten betaling. Etter kongelig befaling forfattet han også geografiske karter over Kristiansands, Bergens og Trondhjems stifter. Hammers kolorerte stiftskarter regnes i dag med blant de vakreste og mest verdifulle av våre landsdelskarter.

Senere fikk vi konduktører i stiftene Kristiansand, Bergen og Trondhjem. Men ingen av dem fikk den fine tittelen generalkonduktør. De tre nye

måtte nøye seg med tittelen «Conducteur eller Landmaaler».

Til tross for at han var generalkonduktør var han ikke plassert i embetsrangen, og det var det mange statsstillinger som ikke var, for eksempel fogder, sorenskrivere og sogneprester. Men da kunne man få bestalling som kancelliråd, justisråd eller etatsråd, titler som man betalte for. Da hadde man de samme privilegier som fødselsadelen og kunne for eksempel eie adelsgoods.

Den 17. november 1758 ser vi derfor at Hammer utnevnes til virkelig kancelliråd og 25. juni 1778 til virkelig justisråd. Justisråd var høyere plassert enn kancelliråd, og en virkelig justisråd var høyere plassert enn «vore andre Justitsraader», som det heter i embetsrangen.

Som eier av en stor jordbrukseiendom ble hans interesse for landbruk og naturhistorie vakt. Han var meget belest, men drev det ikke til å bli vitenskapsmann i noen bestemt retning. J. Mandix karakteriserer ham slik: «Kan han just ikke gives Navn af lærd Mand, der neppe bliver mueligt at opnaae for den, der som han, søger Kundskab i saa mange forskjellige Videnskaber, som kan man dog kalde ham en kundskabsrig Mand». Dette var jo en forsiktig karakteristikk av mannen. Allerede hans samtid så på hans naturvitenskapelige produksjon som verdiløs. Derimot gjorde hans økonomiske skrifter sin nytte i samtiden.

En av hans tidligste litterære arbeider var en liten *Afhandling om Patatos, med En del Tanker i Landhusholdningen*, trykt i Christiania i 1766. I følge Jens Worm I, side 391, skal den også være utgitt under tittel *Samling af botaniske, chymiske, philosophiske og oeconomiske Afhandlinger*, Christiania 1769. Men denne utgaven finnes verken i Gunnerus-biblioteket i Trondheim eller Universitetsbiblioteket i Oslo. Den finnes heller ikke i Nyerups katalog over Videnskabsselskabets Bibliotek, hvor det er et eget kapittel for Hammers bibliotek. Dette arbeidet ble også utgitt på fransk i København i 1768 med tittel *Traité botanique des batates, accompagné de quelques réflexions sur l'économie*. Et nytt opplag kom i 1770.

Dette må være en av de tidligste beretninger om den nye kulturplanten i Norge. Skriftet bygger i det vesentligste på Hammers egne erfaringer fra eksperimenter på Melbostad. Men det er tallrike henvisninger til andre forfattere, bl.a. antikkens mestere som Aristoteles, Demostenes, Ovid og Xenophon. Han henviser også til Plinius og Cato. Av nyere forfattere siteres Linné ofte.

Hammer anfører at «Adskillige Jord-Væxter kand bruges i Dyr-Tid i stæden for Korn til Brød, hvilket i sig selv er bedre end Barke-Brød, af saa-

danne Jord-Vexter ere Patatos som her i Grans sogn trives got, og giver mangfoldig Frugt». Her får man nøye anvisning på hvordan man setter poteter, hvordan de taes opp og lagres.

Men «Det er ikke nok for en Landmand, at han kand erhverve sig Patatos, men han maa endogsaa vide alle muelige Maader, at bruge og anvende dem i en Huusholdning, ...», og det gjør Hammer rede for. Potetmel blandet sammen med rugmel kan brukes til surbrød (d.v.s. brød bakt med surdeig eller som vi i dag bruker, gjær) og flatbrød og «Naar de blandes med Malt saa kand deraf brændes Brændevin». Poteter kan også brukes som kaffeerstatning. Dog anbefales å tilsette noen kaffebønner. Poteter kan også spises kokte og stekte med ferskt smør. «Irlændere steeper dem i Asken og spiser dem med Smør og Salt, som Castanier». Han gir oppskrift på flatbrødbaking med potetmel. Ellers anbefaler han å spise flatbrød idet flatbrødeterne har gjerne hvite tenner og plages i alminnelighet ikke så meget med tannverk.

Blant farens etterlatte papirer, fant han manuskriptet til en norsk husholdningskalender, og da han av stiftsprost Holmboe fikk låne manuskriptet til en annen sådan kalender, forfattet 1644 av Mikkel Pedersøn Escolt, som hadde vært prest i Våler, benyttet Hammer disse manuskriptene som grunnlag for en egen *Norsk Huusholdnings-Kalender*, forøget og forbedret af Christopher Hammer. I, II. Christiania 1772-73.

I dette verket er det adskillige banaliteter. Men det er også mange gode råd og det vitner i utpreget grad om forfatterens store lesning. Foruten kildehenvisninger til forfattere i de moderne språk, er det også henvisninger til greske og latinske forfattere.

At en landmann har mer enn nok med å passe sitt gårdstell fremhever han ofte. Husbonden «skal selv bese alle Ting med sine egne Øine og ei stole paa sine Tjenestefolk» sier han i bind I, side 230. «Han bør selv forstaae alle Huusgjerninger inden og uden Huuse, hvor, naar og hvorledes de skal gjøres», bind I, side 35. Landvesenet uvedkommende arbeider anser han derfor for unyttige for landmannen. Karakteristisk i den henseende er hans uttalelse om jakt (bind I, side 40): «Jagten fører liden Nytte med sig for Landmænd, ti Tiden spildes for dem selv og medhavende Folk, som kan foretage sig nyttige Gjerninger. Dagdrivere og ledige Folk bør Gaae paa Jagt, for ei at henfalde til Dovenskab og Ørkesløshed.» Men et annet sted skriver han om at «det uædle Vildt (Rovdyr og Rovfugle) bør skydes paa alle Tider og Stæder».

I Kritisk Journal ble husholdningskalenderen møtt med sur kritikk, da

første bind var utkommet. Det var ikke tatt hensyn til de skiftende klimatiske forhold i det dansk-norske riket, som, det måtte forfatteren huske, strakte seg langt utover Akershus stift. Bondens mange gjøremål ble nevnt ett for ett, men uten noen som helst innbyrdes sammenheng. Det var mange unødige og trettende gjentakelser. En del av reglene måtte etter anmelderens mening være utslag av overtro og innbildning. Som eksempel på det ble nevnt: «den Dug, som falder første Qvarter i May, er for giftig for Fæet». Og «det «gjødtsel» som falder i de tre Juule-Dage, har en særdeles Kraft». Selv mente Hammer at kalenderen var fri for overtro og kapitlet «Om Astrologien og Hæxekunsten» er en eneste protest mot uvesenet.

Når Hammer anbefaler good julekost og godt juleøl, så kan man ei egentlig si at forfatteren har urett, når det skjer med måte og med sparsomhet. Men anmelderen hadde heller ønsket at det hadde vært utelatt, siden den danske og norske almue har fra Arilds tid vært så meget hengiven til overflødig spising og drikking, at den snarere behøvde en påminnelse om sparsomhet enn en oppmuntring og hus-regel om god julekost og godt juleøl.

Når det gjelder fordansking av vitenskapelig terminologi, er adskillige heldige, mens andre ikke er så vel trufne.

Anmelderen finner det besynderlig at en kyndig landmann bør ha innsikt i 1) Naturhistorien, 2) Naturlæren, 3) Matematikk, 4) Filosofi, 5) Kjemi, 6) Medisin. «Bevare os Gud, hvilket langt Register! Vi befrykte, at heele Europa, neppe kan fremvise 10 à 12 kyndige Landhuusholdere, naar man til Indsigte i Videnskaber udfordrer meer end at give Ordforklaring over deres logiske Indeeling».

Den forstandige bonde som tok fatt på husholdningskalenderen i den allerbeste hensikt å forøke sine små innsikter, hvordan ville det gå ham? Han ville finne utallige ting, som han ikke forstår, falle i staver over alle disse nevnte forfattere, vitenskaper, henvisninger, tysk, fransk, latin, og gresk osv. Han merker nok at boken ikke er lempet etter hans ringe begrep, og han legger den opp på hyllen med ærefrykt for hr. H's megen lærdom. Det anbefales til slutt at forfatteren i del II, som han lover leserne i forordet, mer vil nedlate seg til almuens innskrenkede tenkekreds.

Kritikken ble ikke tatt nådig opp, og i nr. 42/43 fikk Hammer slippe til med et motinnlegg. Med hensyn til anmelderens bemerkning om at Hammer ikke hadde tatt hensyn til det dansk-norske rikets skiftende klimatiske forhold, henviste han til kalenderens 42 husregel for mai, s. 110, som lyder således: «Ved Urbani Tider for og efter, saae al slags Sæd, af Korn i Ageren

paa den Tid, som efter Luften og Stædets Beliggenhed er brugeligt paa ethvert Stæd». Hammer skriver videre at denne regel er alminnelig, da enhver retter seg i såing og høsting etter forårets tid, og fruktens modning på ethvert sted. Altså ville den foreslåtte bestemmelse etter breddegradene bli usikker og til liten nytte for landmannen.

Hamer har også sitt å si om julematen og juleølet: «S. 234 meldes om god Juule-Kost og godt Juule-Øl. Folk af Deres Stand, Mhr.! spiser og drikker Godt hver Dag det heele Aar igiennem. Naar de havde Gaards Brug paa Oplandet i Norge, og De gik med Deres Folk hver Dag, saae Deres Sved og Arbejde, og den nødtørftige Spiise, de faae med Drikke af Spydsøl, Mysseblende, ja de fleste fattige allene reent Vand, saa kan vel ingen, der vil følge Menneske-Kiærligheds Pligt, engang om Aaret raade fra een god Juule-Kost og Godt Juule-Øl, da saadant hos de fleeste skeer med Maade og Sparsomhed, og desuden ønske ogsaa mange gierrige Huusbønder, at de kunde afknibe denne gamle Skik for deres Tieneste-Folk; thi om der findes een og anden overdaadig Bonde i Sognet, derfra maae man ikke slutte til den øvrige Mengde i et heelt Præstegield.»

Slik tar Hammer for seg recensentens kritikk punkt for punkt og avslutter med at han ikke behøver å være redd for at bonden skal falle i staver ved lesning av kalenderen, fordi det er få bønder som har fått tak i den. Straks etter trykkingen ble den bortkjøpt av forleggeren, slik at over 100 av Hammers egne abonnenter ikke fikk et eneste eksemplar.

Av fortegnelsen over abonnentene ser vi at lesekreten vesentlig besto av prester og andre universitetsutdannede folk, som hadde store embetsgårder. For dem har boken sikkert vært både til nytte og fornøyelse.

Boken har også vist seg å være nyttig i våre dager. Den ble brukt som kildemateriale i bl. A. K. Vistedes og H. Stigums *Vår gamle bondekultur* (1951-52) og i Torfin Skards *Hagebruk og gartneri i Norge* (1963).

Samme år som første del av kalenderen kom ut, 1772, ble Hammer medlem av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Det kan være en viss sammenheng mellom de to begivenheter. Selskabet var ikke bare interessert i den rene vitenskap, men dyrket også de praktiske fag. Det var viktig å undervise almuen i de nye driftsmetoder og ta i bruk nye landbruksredskaper. Christopher Hammer har derfor virket helt i Selskabets ånd. Det må ha vært en stor oppmuntring for Hammer å bli medlem av Selskabet, og han satte seg nå som mål å skrive om mer vitenskapelige emner.

I 1775 utkom i København *Forsøg til en norsk Natur-Historie*. Deel 1: Fauna Norvegica eller Norsk Dyr-Rige. Fauna Norvegica var en fortegnelse

over dyr som fantes i Norge, systematisk ordnet etter Linnés system. Norske og vitenskapelige navn var angitt, likeledes dyrenes forekomst. Litteraturhenvisninger var det også. Men beskrivelse av dyrene manglet. Det henvises bare til Linné. Norges fauna som betraktet, er den derfor meget primitiv.

Anmeldelsen av verket i *Kiøbenhavnske Efterretninger om Lærde Sager* (1775) var forholdvis snill, og selv om det ble påpekt feil og unøyaktigheter, uttrykte den ønske om snarlig utgivelse av fortsettelsen.

Kritisk Journal (1775) var derimot hard i sin dom over verket. Anmeldelsen var usignert, men i følge Ehrencron-Müller var anmelderen Christian Sommerfeldt, senere kammerråd og amtmann i Kristians amt. Han ble etter hvert kjent som topografisk og landbrukshistorisk forfatter.

I anmeldelsen heter det at «Af Forfatterens Correspondenter, som han i Fortalen opregner er Hr. Etatsraad Müller noksom bekiendt, men han maa til al Uheld have været mindst flittig i Brevvexling; thi vi finder ham kun saare sielden anført, og hans vigtigste trykte Verker synes Hr. Kancellieraaden slet ikke at kiende». Otto Frederik Müller (1730-84) var Danmarks ledende zoolog på 1700-tallet. Han utgav bl.a. *Zoologica* i 4 bind 1788-1806 og han ble fra 1772 ny utgiver av *Flora Danica* etter G. Chr. Oeder. Det heter videre i anmeldelsen at «De øvrige anføres ofte nok, men saaledes, at det sielden ophøyer de brave Mænds Indsigter i dette Fag».

Personlig finner jeg en del opplagte feil i verket. Smågnageren vånd (*Arvicola terrestris*) eller sork på svensk, har han gitt det vitenskapelige navnet *Talpa europæa*, d.v.s. det vitenskapelige navnet for muldvarp. *Talpidae* er en familie av insekteternes orden (*Insectivora*), mens vånden hører til gnagernes orden (*Rodentia*).

Men det er også andre feil. Sommerfeldt kritiserer ham fordi han plasserer toppand under slekten *Ansa*, tiltross for at han kaller den med det vitenskapelige navnet *Mergus fuscus cristatus*. Det samme vitenskapelige navn bruker Linné, men han opererer med en egen slekt *Mergus* under Andefamilien. Av dueartene påvises det at adskillige er uriktig angitt og likeså med trostene. Sommerfeldt skriver også at «S. 66. bliver en Saltvandsfisk *Gadus morlucius* fra det store Hav forfluttet ind i den ferske Søe Randsfjorden, allene fordi den hos Hr. Strøm heter Kulmund. Da dog Randens Kolmund som falder saa nær hos Hr. Cancellieraaden, er en gandske anden Fisk.» Kolmunn er en mørk dypvannsform av røye eller rør (*Salvelinus alpinus*) med svart munnhule og kan veie opptil 10 kg i Randsfjorden. Så her er det blandet sammen torskefisker (*Gadidae*) og lak-

sefisker (*Salmonidae*). Det er også andre fisker som er galt plassert.

Anmelderen ber til slutt så vel forfatteren som Topographisk Selskab, som står for utgivelsen av boken, om at vi må bli forskånnet for de øvrige deler av dette verket.

Noen år senere tilbakeviste Hammer kritikken av dette verket i et arbeide han kalte *Første Tillæg til Norske Natur-Historie* indeholdende Betragtning over fornærmende og skumlende Recensioner som Forsvar for Norske Fauna tillige med Rettelser, Forbedringer, systematisk Register og Trykfeil. Kiøbenhavn 1784.

Her skriver han: «Vankundighed i Norske Natur-Historie røbes ved Recensentens giorte Forskiæl mellem Vond og Muldvarp, der bliver et og samme Dyr, følgelig *Talpa europæa* i N.F.S. 11. Vond kaldes og Muldvarp udi Strøms Søndm. Beskrivelse I. P. P. 155 og 159. Udi Ramus's Norges Beskrivelse p. 244. Udi Pontopp. Norske Natur-Historie 2 Part. P. 46, og udi Hr. Etatsraad Müllers *Zoologia Danicæ Prodrum*. P. 3 n. 18.

Men selv store forfattere kan ta feil, og her har de tatt feil alle fire. Hans Strøm er riktignok forsiktig og sier at han selv ikke har sett Vond men holder seg til «Vidners troværdige Beskrivelse».

1700-tallet var en tid da man for alvor tok fatt på å få orden i systematikken både i plante- og dyreverdenen. Linné gjorde her en betydelig innsats, idet han innførte den binominære nomenklatur, som siden har vært brukt. Arten blir betegnet med to ord, det første uttrykker slekten og det andre arten. Muldvarpen kaller derfor Linné *Talpa europæa*. En rekke smågnagere som mus, rotte, lemen og vånd plasserte han i slekten *Mus*. Vånd ble derfor kalt *Mus terrestris*. Senere har man funnet ut at den ikke er noen virkelig mus eller rotte. Den heter derfor i dag *Arvicola terrestris*.

Det er rimelig at forskere på den tiden var uenige om systematikken. Slikt forekommer også i dag. Linné og hans samtidige la grunnlaget og senere har man bygget videre på det. Men som vi ser var enkelte forskere allerede på den tid bedre orientert enn andre. Moralene må være at de kilder man bruker i et vitenskapelig arbeid må behandles med kritikk.

Men Hammer holdt på sitt, også når det gjaldt resten av kritikken mot hans verk, kunne han ikke innrømme at han hadde gjort feil.

Neste ledd i Norsk Natur-Historie ble publisert i 1778 og denne gang også på Topographisk Selskabs bekostning. Her var emnet *Hydrologia Norvegica eller Norsk Vand-Rige*. Dette var siste del av naturhistorien som ble sendt i trykken. I sin *Hydrologia* beskriver Hammer vannets kjemiske og fysiske egenskaper. Han inndeles vann i to klasser *Aqua Communis* eller

gemeent eller sødt Vand og Aqva mineralis eller Mineral-Vand. Aqva Communis dels så inn i to ordener Aqva Aerea eller Luftvand og Aqva Terrestris eller Jordvand. Hele tiden refererer han til den svenske kjemiker og mineralog Joan Gottschalk Wallerius verk *Hydrologia* eller *Watturiket*, Stockholm 1748. Til slutt har han oversatt fra svensk Indledning til Vandprøvningen med nogle tilsatte Anmerkninger, der han viser hvordan man kan anstille prøver på vannets renhet og hva vannet kan inneholde av stoffer og mineraler.

Men han befattet seg ikke bare med naturvitenskapene. I 1774 utgav han *Gammel Beskrivelse om Hammer Bye paa Hedemarken*, trykt i Christiania. Dette var et håndskrift som skulle være funnet 1553 i «Hammer-Gaards-Taarn», og hvor vi finner Hamar bys historie. I følge Gustav Storm er fortegnelsen over sogneprester i Toten feilfull.

Han begynte også i 1780 å utgi en serie han kalte *Melboestadske Samlinger*, der første del var *Chymisk-Oeconomisk Afhandling om Norske Akevitter, Bær-Tinkurer og Bær-Safter*. Dette bindet gir fremstilling av akevitter og likører. Annen del kom i 1790 og het *Botanisk-Oeconomisk Afhandling om Tobaks Plantning og Behandling til Huus- og Læge-Brug*. Han hadde også i manuskript avhandlinger om øl og ølbrygging og om kaffe og te, men de kom ikke i trykken.

Han forberedte også utgivelse av en norsk flora, og utgav en *Floræ Norvegicæ prodromus, Forløber af Norske Flora eller Planterige*, utgitt i København 1794. Det var opprinnelig meningen at dette skriftet skulle være trykt i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Men slik gikk det ikke, og skriftet utkom selvstendig.

I tidsskrifter finnes også meddelelser av Hammer for eksempel i *Topographisk Journal for Norge*, der 1794, der han har Underretning om *Melboestadske Rhabarber* og i *Minerva*, 1794, der vi finner *Bekjendtgjørelse og Underretning om Norske Natural-Kammere* og om *Natur-Kunstner for at tillave Naturting av alle tre Naturriger*.

Christopher Giessing har i sin *Nye Samling af Danske, Norske og Ilandske Jubel-Lærere*, mottatt bidrag fra Hammer. Riksarkivar H. J. Huitfeldt-Kaas mente at der var det mange uriktige påstander som Hammer har oppfylt stamtavlene med.

I jubellæreren (d.v.s. en lærer eller især prest som har 50-års jubileum), prost Mogens Pedersens slektsregister side 316 ff., nevnes en norsk adels-slekt Gyldenaar. Henning Sollied i *Norsk slekthistorisk tidsskrift* 1944, side 318 ff., viser at noen slik slekt ikke har eksistert. En slekt Wincke førte

i sitt våpen en sparre ledsaget av to stjerner og en rose. Nettop dette merke førte Mogens Pedersen. Men en svensk adelsslekt Gyldenär fører i blått en sølv sparre ledsaget av tre røde roser, d.v.s. to over og en under sparren. Hammer skriver om det norske Gyldenår-våpen at det «er 3 fembladede Roser og en hvid Spore (d.v.s. sparre) i blaat Feldt; paa begge Sider af Sporen staar en hvid Rose, men i Sporen en rød Rose; paa Hielmen et rødt Hierte med tvende hvide udstrakte Vinger». Hammer føyer også til: «De svenske Gyldenaar fører samme Vaaben undtagen de have 2de Roser med Stilke og Blade paa Hielmen.»

I segl kan det være vanskelig å se forskjell på roser og stjerner og det kan være grunnen til denne forvekslingen. Men dessverre har denne norske slekten Gyldenaar siden Hammers dager gått igjen i litteraturen, selv etter at Sollied hadde påvist hvordan det hang sammen.

Bernt C. Lange (1978) har gitt en beskrivelse av Hammers eget våpen. Bruken av kvadrert skjold og hjerteskjold vitner om Hammers interesse for sin slekt.

Testamentet

Hammer hadde ingen livsarvinger og han forble i ugift stand. Han søkte derfor Kongen om og fikk 18. mai 1759 tillatelse til å opprette testamente. Det heter der at «... Vi ... herved bevilge og tillade, at bemelte Cancellieraad Hammer hans Midler og Formue, samt Jordegods ved Testamente, Codicil eler andre deslige Forskrivelsesmaade hvorved hans sidste villie klarligen og tydeligen sees og vides kand, saaledes maa Disponere og derom slig Anordning gjøre som hannem selv lyster og godt synes ...».

Ved testamente av 26. November 1781, og første codicil av 4. Desember 1788, samt annet codicil av 14. Juli 1797, ble Det Kongelige Videnskabers Selskab innsatt som hans universalarving, mens det ble opprettet en del mindre legater dels for hans tro tjenestefolk og dels for noen andre.

I følge testamentet skulle en tredjedel av kapitalens renter årlig legges til kapitalen, en tredjedel skulle brukes til trykking av Hammers manuskripter og en tredjedel brukes til «Norske Omreiser».

Etter Hammers død ble hans jordegods solgt på auksjon. I følge testamentet skulle så «den udi rede Penge beregnede Kapital stedsevarende til evig Tid blive bestandig og urørt, og altid udsættes paa Rente, mod 4 Rdr. af Hundrede, i fast rescriptmæssig Jordegods ved og omkring Trondhjem, eller hvor Selskabet udi Trondhjems Amt, eller der uden for i samme Stift finder vederhæftigt Jordegods, mod først Prioritet til Renternes aarlige

Betaling, saa Kapitalen aldrig maa formindskes eller gaae under. For Laanet skal Vedkommende give tinglyste Pante-Obligationer med første Prioritet».

Ved boets oppgjør tilfalt det Selskabet en kapital på ca. 20 000 riksdaler, foruten bøker, håndskrifter og andre samlinger.

Verker

Afhandling om Potatos med endeel Tanker i Land-Huusholdningen. Christiania 1766.

Traité botanique des batates, accompagné de quelques reflexions sur l'économie. Copenhague 1768.

Norsk Huusholdnings-Kalender, forøget og forbedret. I-II. Christiania 1772-73.

Gammel Beskrivelse om Hammer Bye paa Hedemarken. Christiania 1774.

Forsøg til en Norsk Natur-Historie. I-II. København 1775-78.

Første Tillæg til Norske Natur-Historie, indeholdende Betragtning over fornærmende og skumlende Recensioner. København 1784.

Melboestadske Samlinger af botaniske, chymiske, filosofiske og oeconomiske Afhandlinger. Christiania 1-2. 1780-90.

Floræ Norvegicæ prodromus. Forløber af Norske Flora eller Planterige. København 1794.

Se ellers H. Ehrencron-Müller. Forfatterlexicon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814. Bind 3. København 1926, s. 378-81.

Litteratur og kildehenvisninger

Belsheim, J., 1884. Udkast til en Autobiografi af Justitsraad Kristopher Hammer. – Archiv for Matematik og Naturvidenskab 9:428-430.

Dahl, O., 1892. Et Uddrag af Christopher Hammers Brevveksling. – Nyt Magazin for Naturvidenskaberne. 32:285-338.

Elvestrand, V. 2002. Generalkonduktør Christopher Hammer (1720-1804) og hans manuskriptsamling. Registratur, biografi, slektshistorie. Blir utgitt av Universitetsbiblioteket i Trondheim våren 2002.

Engelstad, S., 1981. Landmålingskonduktørene. – Våre gamle kart. Oslo S. 30-44.

Hammer, C. B. Selvbiografi i HA qMS 78, Manuskriptsamlingen i Universitetsbiblioteket i Trondheim, Gunnerusbiblioteket.

Huldt-Nystrøm, H., 1976. Viola gamba-spill i Norge omkring år 1700. To tabulatomanuskrift for viola da gamba i Hammers samling, DKNVS bibliotek, Trondheim. – Tanke og tone: til Knut Tvedt: 13 artikler. Oslo S. 123-137.

Lange, B. C., 1978. Christopher Hammers våpenskjold. – Årbok for Hadeland 11:5-12.

Lange, B. C., 1978. Hammerfamiliens sølvpokal i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Trondheim. – Årbok for Hadeland 11:98-99.

Løøfv, A., 1983. En beskrivelse av samene i Tolga og Os fra år 1773. – Årjel-Saemieh/Samer i sør. Årbok 1982/83. S. 92-102. Manuskript i Universitetsbiblioteket i Trondheim, Gunnerusbiblioteket, qMS HA 27c, Underrætning til Norske Atlas om Skougs-Finnerne.

Mandix, J. 1817. Biographiske Efterretninger om Justitsraad og Generalconducteur Christopher Hammer.- K. Norske Vidensk. Selsk. Skr. S. 225-232.

Midbøe, H., 1960. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. 1. B. Trondheim 1960. 407s.

Nissen, H., 1987. Christopher Hammer, hans forfatterskap og samlinger. – Nordisk tidsskrift för bok- och biblioteksväsen. 74:2. S. 33-58. Med litteraturliste og kildehenvisninger.

Nissen, H. W. 1966. Oversikt over husstellitteraturen i Christopher Hammers bibliotek i Det kongelige norske videnskabers selskab i Trondheim, qMs 956 i Universitetsbiblioteket i Trondheim, Gunnerusbiblioteket.

Sollied, H., 1944. Nogen problemer omkring slektene Hummer, Haard og «Gyldenaar». – Norsk slektshistorisk tidsskrift. 9:293-320.

Wikander, J. A., 1967. Sørlandsk arkivtilfang i Vitenskapsselskapet i Trondheim. – Agder historielag. Årsskrift 45:5-47.

Worm, J. 1771, 1784. Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd. 1. S. 390-391, 3. S. 290-294.

Portrett m.m.

Kunstneriske portretter. 1. Maleri, halvfigur, i formatet 21,5 x 17 cm, malt i 1770 av Peder Aadnes, i Universitetsbiblioteket i Trondheim, Gunnerusbiblioteket, Spesialsamlingene. Dette er det beste portrettet; 2. Maleri, halvfigur, i formatet 77 x 59,5 cm, ukjent kunstner, i Trondheim Katedralskole, Blåsalen i Harsdorffbygningen; 3. Maleri i Gunnerusbiblio-

tekets eie, deponert i Vitenskapsmuseet, Trondheim, Arkeologisk avdeling; 4. Frontispice, kobberstikk, halvfigur, i Norsk Huusholdnings-Kalender. 1. Deel 1772.

English summary

Christopher Blix Hammer was born on 26th August 1720, in the parish of Gran in the county of Oppland, some 50 km north of Christiania (Oslo), where his father, Anders Christophersen Hammer (1679-1729), was senior rector at the church. Christopher Hammer's mother was Birgitte Blix Coldevin. He died on his farm, Melbostad, in Gran on 23rd June 1804.

The Hammer family was a line of vicars in Hadeland, and had immigrated from Denmark. The Hammer collections contain a silver cup with an inscription recording that it was presented by King Christian IV to one of Christopher Hammer's ancestors.

He was initially educated by private tutors, not all of whom were particularly pleasant. In 1738, he became a student at the University of Copenhagen and sat the university entrance examination the following year, attaining high marks. He studied Hebrew, Arabic and Oriental languages parallel with theology, jurisprudence and mathematics. After residing with Hannibal Hammer, the Vicar of Gran, for 5 years, he returned to Copenhagen in 1746. He sat examinations there and at Sorø Academy, where he took the law examination in 1748. He also mastered four modern European languages, German, French, Italian and English.

In 1750, he was engaged by the Lord Chamberlain, Count Johan Ludvig von Holstein, to construct maps of the county of Ledreborg in Denmark. He also prepared a plan of the palace of Ledreborg.

In 1752, Hammer was appointed town clerk, clerk to the justices and clerk of the probate court in Kristiansand. However, he did not take up the post, because his appointment proved to be the result of a misunderstanding; a Gunder Hammer was intended to have the post. Later the same year, he was appointed by the King to the post of General Surveyor to the Rural Districts and Towns of the Diocese of Akershus, that is to say he became Head of the Surveying Department in the Diocese of Akershus. In this position, Hammer was an industrious civil servant and he also had maps constructed of the dioceses of Kristiansand, Bergen and Trondhjem. Hammer's coloured maps of these dioceses are now considered among the most beautiful and valuable of the regional maps of Norway.

As owner of the large Melbostad Farm in Gran, he became very interested in agriculture and natural history. He was very widely read, but had no urge to become a scientist in any particular branch. One of his earliest literary products was a short treatise on potatoes, published in Christiania in 1766 and in French in Copenhagen in 1768. It must be one of the earliest accounts of this new agricultural plant in Norway.

Among the papers left by his father, he found a manuscript for a Norwegian housekeeping calendar, and when Archdeacon Holmboe lent him the manuscript of a similar calendar he used them both as the basis for his own *Norsk Huusholdnings-Kalender* (Norwegian Housekeeping Calendar), published in 1772-73. This work contains numerous hackneyed remarks, but also many good pieces of advice, and certainly bears witness to the author's very wide reading. The work came in for sour criticism which Hammer did not receive graciously, and he returned the compliment. The book has nevertheless proved useful in our days, too. For instance, it was a source of information when K. Visted and H. Stigum wrote their *Vår gamle bondekultur* (Our old farming culture) (1951-52) and Torfin Skard his *Hagebruk og gartneri i Norge* (Horticulture and market gardens in Norway) (1963).

Hammer became a member of the Royal Norwegian Society of Sciences and Letters (DKNVS) in 1772. He was also a member of the Royal Danish Society of Farmers, as well as being both a «real» member of the chancery and a «real» member of the judiciary. He published works on the natural history of Norway, the old town of Hamar, genealogy and housekeeping.

In 1781, Christopher Hammer made the Royal Norwegian Society of Sciences and Letters (DKNVS) the sole beneficiary of his fortune of 20,000 riksdaler, a valuable library of 2000 volumes and a collection of natural history and cultural history objects. The condition was that his unpublished works, particularly on flora and mineralogy, should be published. This was sabotaged, because the opinion was that they had become outdated. Some of his writings do indeed seem to have been rather uncritical. However, present-day authors have made use of some of his manuscripts, and most are available on microfiche. His bequest meant that DKNVS was in a position to act as a sort of research council, particularly through the whole of the 19th century. This was very valuable in a period when few other sources of research funding were available.